

بررسی قوم‌گیاه‌شناسی دارویی منطقه حفاظت شده اشترانکوه؛

مطالعه موردی روستاهای درب‌آستانه و دره‌اسپر

(تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۱۰/۱۰، تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۱۲/۲۰)

لیلا لیریائی^۱

محمد عواطفی همت^۲

علی جهانی^۳

چکیده

دانش بومی، از حوزه جغرافیایی مشخصی سرچشمه می‌گیرد و به طور طبیعی تولید می‌شود. هدف از این مقاله، شناسایی دانش سنتی مردم محلی در منطقه حفاظت‌شده اشترانکوه پیرامون گیاهان دارویی است. رویکرد مقاله، پژوهش کیفی و روش آن، قوم‌نگاری بوده است. برای جمع‌آوری داده‌ها از مشاهده مشارکتی و مصاحبه سازمان‌نیافته و نیمه‌سازمان‌یافته انفرادی و گروهی، با خبرگان و آگاهان محلی به صورت هدفمند استفاده شده است. بر اساس نتایج به دست آمده، ۳۶ گونه گیاهی با خواص دارویی شناسایی شده‌اند و اغلب استفاده‌های دارویی در ارتباط با اختلالات سیستم گوارش، بیماری‌های اسکلتی - عضلانی، بیماری‌های عفونی، بیماری‌های دستگاه گردش خون، آسیب‌دیدگی و پیامدهای ناشی از علل خارجی، بیماری‌های زنانه، سیستم ادراری - تناسلی و بیماری‌های پوست و مو بوده‌اند. در عین حال، قابل ذکر است که دانش سنتی استفاده از گیاهان دارویی تنها مجموعه‌ای از اقدامات فنی نیست بلکه باورها و ارتباطات انسانی و اعتقادات ماوراءطبیعی نیز بخشی از رابطه مردم محلی با محیط زیست را شکل می‌دهد و دانش اکولوژیکی سنتی آنها را می‌سازد.

کلیدواژه‌ها: زاگرس، دانش اکولوژیکی سنتی، گیاهان دارویی، شهرستان دورود، قوم‌گیاه‌شناسی.

۱. دانشجوی دکتری برنامه‌ریزی محیط‌زیست دانشگاه شهید بهشتی (نویسنده مسئول)، رایانامه:

leila.liryaei@gmail.com

۲. استادیار پردیس کشاورزی و منابع طبیعی دانشگاه تهران، کرج، رایانامه: avatefi@ut.ac.ir

۳. دانشیار دانشکده محیط‌زیست سازمان حفاظت محیط‌زیست، کرج، رایانامه: ajahani@ut.ac.ir

۱. مقدمه

با پیدایش اولین ناخوشی‌ها، انسان درصدد یافتن راهی برای التیام و درمان آنها برآمد. با توجه به محیط زندگی انسان‌های اولیه، آنان راه‌های درمان را در طبیعت و محیط پیرامون خود، بویژه در گیاهان جستجو می‌کردند؛ به تدریج قدرت گیاهان در درمان بیمارهای مختلف بر آنان آشکار شد و تلاش کردند تا اطلاعات بیشتری از گیاهان اطراف خود به دست آورند؛ سپس برای استفاده بهتر از این اطلاعات و برای درمان و پیشگیری از بیماری‌های مختلف، به طبقه‌بندی و سازماندهی آنها در گروه‌های مختلف پرداخته‌اند، چنان‌که امروزه بخشی از دانش بومی و میراث فرهنگی اجتماعات انسانی را در هر گوشه از دنیا چنین اطلاعاتی شکل می‌دهد.

اندیشیدن به محیط‌زیست به اندازه عمر اجداد ما، قدمت دارد چون بقای آنان بستگی زیادی به آگاهی‌هایشان داشته است. امروزه نیز محیط‌زیست در شکل‌گیری افکار و روحيات هر یک از ما نقش تعیین‌کننده‌ای دارد زیرا رشد و نمو انسان به صورت طبیعی، در شرایط نبود محرک‌های محیط‌زیستی صورت نمی‌گیرد (اردکانی، ۱۳۸۶: ۲۴۶). از زمان‌های بسیار قدیم، انسان به دلیل نیازهای اساسی خود به مادر طبیعت وابستگی داشته و تنوع گیاهان اطراف، همواره کنجکاو او را به خود جلب کرده است. علاقه اولیه انسان به گیاهان از نیاز او به غذا، سرپناه و محافظت آغاز شد و سپس در میان آنها به جست‌وجوی راه‌های درمانی برای بهبود و التیام بیماری‌ها و جراحات پرداخت (رحمان و همکاران، ۲۰۱۸: ۳۸۳). در طول زمان، جوامع محلی روش‌های مختلفی را برای هماهنگی و مقابله با محیط پیرامون خود ابداع کرده‌اند و توسعه داده‌اند (فروزه، ۱۳۹۳: ۱۳۲). یکی از ارزشمندترین تجربه‌هایی که یادگار پیشینیان و ثروت رسیده از آنان به دست بشر امروزی است استفاده از گیاهان به‌عنوان طبیعی‌ترین مواد موجود در اطراف برای درمان و حتی پیشگیری از بیماری‌هاست. اهمیت علم استفاده از گیاهان دارویی در سراسر دنیا، از کتاب‌های به جا مانده و مرور تاریخ‌های گذشته ملل مختلف به خوبی پیداست (اهوازی و همکاران، ۱۳۹۱: ۱۶۵). آثار به جا مانده از تمدن‌های اولیه بشری، حکایت از قدمت شصت هزار ساله استفاده

بررسی قوم‌گیاه‌شناسی دارویی منطقه حفاظت‌شده اشترانکوه ❖ ۱۷

از گیاهان دارویی دارد (مصفا، ۱۳۹۰: ۱۸۲). وابستگی بشر به طبیعت برای زنده ماندن، او را با طبیعت هماهنگ ساخته و به ایجاد روش‌های متفاوت بهره‌برداری با استفاده از آزمون و خطاهای گوناگون طی سالیان دراز وادار کرده است (سعادت‌پور و همکاران، ۱۳۹۶: ۱۸۶). دانش بومی بر پایه تجربه، قابل فهم، ساده، در دسترس، کارآزموده و ارزان است، در طول زمان شکل می‌گیرد و به طور عمده، شفاهی و نامکتوب است (حیدری و سعیدی‌گراغانی، ۱۳۹۴: ۳۲۰)، به صورت موروثی و زبانی انتقال می‌یابد و با استفاده مکرر در طول زمان، آزموده و با محیط و فرهنگ بومی سازگار می‌شود. این دانش، شامل نظریه‌ها، عقاید، فعالیت‌ها و فناوری‌هایی است که تمام افراد در تمام زمان‌ها و مکان‌ها با آن سروکار دارند. دانش بومی از حوزه جغرافیایی مشخصی سرچشمه می‌گیرد و به طور طبیعی تولید می‌شود، ضمن آنکه همواره با دنیای خارج از حوزه جغرافیایی خود تعامل و تبادل دارد و به شکلی پویا و و قالبی نظام‌مند، خود را با تحولات و دگرگونی‌های بیرونی و درونی محیط سازگار می‌کند (ابراهیمی و سلیمی‌کوچی، ۱۳۹۶: ۴۱). همچنین به دلیل منعطف بودن، حفظ تنوع‌زیستی، متکی بودن بر نیازها، مشارکتی بودن، حفظ تعادل محیط‌زیست، چند بعدی بودن، منطبق بودن بر فرهنگ مردم و استفاده مناسب و بهینه از منابع طبیعی می‌تواند در فرایند توسعه پایدار نقش مهمی ایفا کند (حسین‌زاده و همکاران، ۱۳۹۵: ۱). علاوه بر این، استفاده بجا از دانش بومی می‌تواند منجر به توسعه درون‌زا شود، به عبارتی توسعه منطبق با فرهنگ آن جامعه است. (حسینی و همکاران، ۱۳۹۷: ۴۶)

یکی از شاخه‌های مهم قوم‌نگاری دانش‌ها و فناوری‌های سنتی که در دهه‌های اخیر به آن توجه فراوانی شده، قوم‌گیاه‌شناسی دارویی است. قوم‌گیاه‌شناسی که ریشه در گیاه‌شناسی دارد، به مطالعه تعامل و روابط بین گیاهان و انسان‌ها در زمان و مکان می‌پردازد (فرهادی، ۱۳۸۵: ۴۷). نکته مفید و ارزشمند، در خصوص پژوهش‌های قوم‌گیاه‌شناسی، استفاده از این دانش به‌عنوان ابزاری برای استخراج دانش بومی از گیاهان بومی به صورت دارو با هدف تولید محصولات تجاری جدید است. قوم‌گیاه‌شناسی دارویی، بخشی از حوزه گسترده‌تری در پژوهش‌های دانش بومی به نام

۱۸ ❖ فصلنامه فرهنگ مردم ایران

دانش اکولوژیک سنتی^۱ است. دانش اکولوژیک سنتی، مجموعه پیچیده‌ای از دانش، روش، عملیات، باورها و عقاید است که طی نسل‌های متعدد بشر شکل گرفته و از طریق اشاعه فرهنگی منتقل شده، مورد استفاده قرار گرفته و تکامل پیدا کرده است. موضوع این دانش رابطه بین موجودات زنده با یکدیگر و با محیط زیست آنهاست. دانش اکولوژیک سنتی از ویژگی‌های هر اجتماع با پیشینه فرهنگی خاص در استفاده از منابع طبیعی اطراف آن است. (برکز، ۲۰۱۴: ۳۸)

سرعت از بین رفتن افراد متخصص در زمینه گیاهان دارویی، بیشتر از سرعت از بین رفتن جنگل‌ها و سایر اکوسیستم‌هاست و با توجه به اینکه افراد سالخورده روستاها، اطلاعات مفیدی درباره گیاهان دارویی دارند و با مرگ آنان، دانش بومی و سنتی‌شان نیز از دسترس خارج می‌شود؛ جمع‌آوری اطلاعات جوامع محلی در مورد گیاهان که از نسلی به نسل بعد منتقل شده، منبع با ارزشی برای پژوهش‌های صنایع غذایی و دارویی در زمان حال به شمار می‌رود و با فراهم آوردن زمینه کشف داروهای جدید، به پیشرفت صنعت داروسازی و امنیت غذایی کمک می‌کند. (قنادی و همکاران، ۱۳۹۰: ۱۶۵؛ گنجعلی و خاک‌سفیدی، ۱۳۹۴: ۹۲)

این پژوهش در دو روستای درب‌آستانه و دره‌اسپر واقع در استان لرستان، منطقه حفاظت شده اشترانکوه، شهرستان دورود، بخش مرکزی، دهستان حشمت‌آباد انجام شده است. در مجموع، مساحت سامان عرفی دو روستای یاد شده ۵۳۷۹ هکتار است. روستاهای درب‌آستانه و دره‌اسپر به ترتیب در فاصله ۱۶ و ۱۵ کیلومتری شهرستان دورود قرار گرفته‌اند و پوشش گیاهی منطقه پژوهش، بخشی از جنگل‌های بلوط زاگرس و گونه‌های گیاهی همراه آنهاست. جمعیت روستای درب‌آستانه ۲۳۶ نفر و جمعیت روستای دره‌اسپر ۲۱۵ نفر می‌باشد (مرکز خدمات کشاورزی دهستان حشمت‌آباد، ۱۳۹۶). زمینه اصلی فعالیت در سطح منطقه، دامداری سنتی، زراعت و باغداری و به این ترتیب، مهم‌ترین شیوه تأمین معیشت نیز در هر دو روستای یاد شده، فعالیت‌های کشاورزی و دامداری است. مردم این روستاها، به زبان لری بختیاری و

بررسی قوم‌گیاه‌شناسی دارویی منطقه حفاظت‌شده اشترانکوه ❖ ۱۹

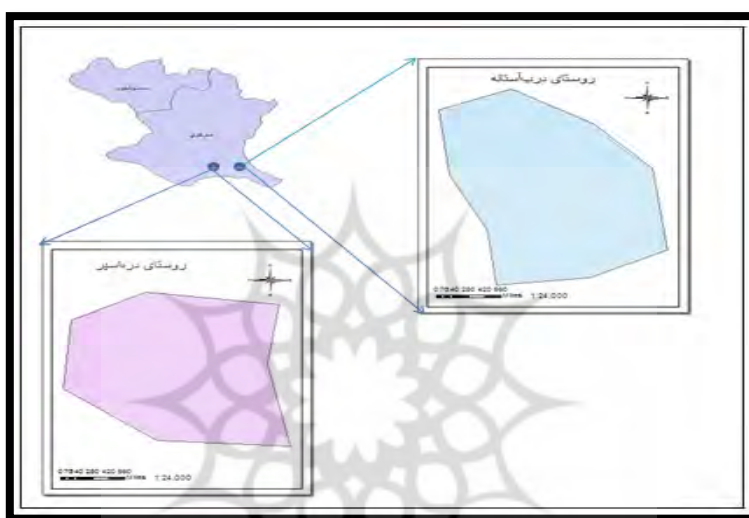
برخی از اهالی روستای درب‌آستانه، به لهجه سیلاخوری از لهجه‌های لری رایج در شهرستان دورود می‌باشد صحبت می‌کنند.

۲. پیشینه پژوهش

کشور ایران با داشتن اقوام مختلف و آداب و رسوم متفاوت، دارای گنجینه‌ای از دانش مرتبط با استفاده از گیاهان دارویی است که از گذشته تاکنون محفوظ مانده است؛ دستیابی به این گنجینه، تنها از طریق پرسشگری و کسب اطلاعات از افراد مطلع در مورد خواص و نحوه استفاده از گیاهان امکان‌پذیر است (اهوازی و همکاران، ۱۳۹۱: ۱۶۶). با این حال، پژوهش‌های گیاه‌قوم‌نگاری در ایران، پیشینه طولانی ندارند (فرهادی، ۱۳۸۵: ۴۹). به تازگی پژوهش‌هایی در این زمینه صورت گرفته که به قرار زیرند: سعادت پور و همکاران (۱۳۹۶) به بررسی گیاهان دارویی منطقه سجاسرود در استان زنجان پرداخته‌اند و در مجموع ۵۲ گونه دارویی را شناسایی کرده‌اند که بیشترین کاربرد آنها برای درمان بیماری‌های گوارشی گزارش شده است. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد افراد بومی و محلی منطقه، در مورد شناخت گیاهان دارویی و استفاده از آنها در طب سنتی و درمان بیماری‌های مختلف اطلاعات قابل توجهی دارند. حسینی و همکاران (۱۳۹۷) با هدف مستندسازی فرهنگ استفاده از گیاهان در شهرستان نیشابور استان خراسان رضوی، ۳۶ گونه گیاهی را که دارای مصارف خوراکی، دارویی و علوفه‌ای بوده‌اند، شناسایی کرده‌اند. کریمیان و همکاران (۱۳۹۵) در بررسی دانش بومی اهالی تنگه‌سرخ در استان کهگیلویه و بویراحمد در مورد گونه‌های آنغوزه به این نتیجه دست یافته‌اند که اهالی دانش مناسبی در خصوص این گونه دارند و برای درمان برخی بیماری‌ها نظیر دل‌درد، درد معده، آسم و غیره از قسمت‌های مختلف آنغوزه استفاده می‌کنند. کیاسی و فروزه (۱۳۹۸) در مراتع آلمالیچه شهرستان آباده ۷۹ گونه گیاهی دارویی را شناسایی کرده‌اند که بیشترین کاربرد آنها از سوی افراد محلی، در درمان بیماری‌های گوارشی، عفونی، فشارخون و سرماخوردگی بوده است. ابطحی (۱۳۹۸) در شهرستان شازند ۵۶ گونه گیاهی را با خواص دارویی شناسایی کرده است. طبق نتایج،

۲۰. فصلنامه فرهنگ مردم ایران

این گیاهان برای بیماری‌های گوارشی و انواع درد، به عنوان مسکن، مقوی معده و التیام‌دهنده زخم مورد استفاده قرار می‌گیرند. علی‌میرزایی و همکاران (۱۳۹۶) با هدف شناسایی گیاهان دارویی مورد استفاده اهالی مراتع چهل‌کمان در استان خراسان رضوی موفق به شناسایی ۵۱ گونه گیاهی شده‌اند که به‌طور عمده، برای درمان بیماری‌های گوارشی، گلودرد، سرماخوردگی و کاهش قندخون به‌کار می‌روند.

شکل ۱. موقعیت جغرافیایی دو روستای درب‌آستانه و دره‌اسپر در بخش مرکزی

شهرستان دورود

۳. روش پژوهش

همانند بسیاری از پژوهش‌های قوم‌نگارانه، ابزار اصلی مورد استفاده برای گردآوری داده‌های این پژوهش، مشاهده و مصاحبه بوده است. انواع مشاهده به کار رفته در این مقاله، عبارت از، مشاهده مشارکتی و مشاهده مستقیم و انواع مصاحبه، شامل مصاحبه سازمان‌نیافته و مصاحبه نیمه‌سازمان‌یافته بوده است، با توجه به نوع پرسش‌شوندگان از سه نوع مصاحبه انفرادی، مصاحبه با افراد مطلع و مصاحبه گروهی استفاده شده است.

بررسی قوم‌گیاه‌شناسی دارویی منطقه حفاظت‌شده اشترانکوه ❖ ۲۱

مصاحبه‌ها با روش نمونه‌گیری گلوله‌برفی^۱ صورت گرفته که روشی از نمونه‌گیری غیراحتمالی و هدفمند، برای مواقعی است که واحدهای مورد مطالعه به راحتی قابل شناسایی نیستند؛ در واقع هر واحد نمونه‌گیری، واحد نمونه‌گیری بعد از خود را معرفی می‌کند.

جدول ۱. مصاحبه‌های انجام شده در منطقه پژوهش

تعداد مصاحبه‌ها به تفکیک نوع و شغل مصاحبه‌کنندگان	شکارچی‌ها	محیطبان‌ها	باغدارها	کشاورزها	دامدارها	زنبوردارها	خانه‌دارها
مصاحبه‌های فردی	۶	۴	۳	۱۵	۱۰	۱	۱۵
مصاحبه‌های گروهی	۳ (۶-۸ نفره)	۳ (۳-۸ نفره)	۲ (۵ نفره)	مردان			
تعداد اطلاع‌رسان‌ها	۵	۳	۱۳	۲۷	۲۵	۱	۳۰
	شکارچی‌ها	محیطبان‌ها	باغدارها	کشاورزها	دامدارها	زنبوردارها	خانه‌دارها

در کل ۵۴ مصاحبه فردی و ۸ مصاحبه گروهی با ۱۰۴ اطلاع‌رسان انجام شده است. اطلاع‌رسانان از گروه‌های اجتماعی شکارچی، محیطبان، باغدار، کشاورز، دامدار، زنبوردار و خانه‌دار بوده‌اند. جزییات نمونه‌ها در جدول ۱ آمده است. برای ایجاد نظم در ارائه نتایج، از طبقه‌بندی بیماری‌ها بر اساس نشانه‌های آنها (طباطبایی و همکاران، ۱۳۹۸) الهام گرفته شده است. به این ترتیب که ابتدا، دسته‌هایی از بیماری‌ها و ناخوشی‌های انسانی بر اساس علایم آنها شناسایی شده‌اند و سپس گیاهان مورد استفاده برای درمان آنها، به همراه شیوه مصرفشان ذکر شده است. در این پژوهش، برای اطمینان از روایی و پایایی نتایج، داده‌ها هر روز پس از جمع‌آوری دسته‌بندی می‌شدند و اطلاعات دسته‌بندی شده با برخی از افراد خبره و آگاه روستا در میان گذاشته می‌شد تا درستی یا نادرستی آنها مشخص شود، در صورت نادرستی، جمع‌آوری اطلاعات از اول شروع می‌شد. برای تشخیص گونه‌های گیاهی معرفی شده از سوی اطلاع‌رسانان، شناسایی نمونه‌های گیاهی با کمک چند تن از کارشناسان اداره جهاد کشاورزی شهرستان دورود و یکی از اعضای مرکز تحقیقات داروهای گیاهی دانشگاه لرستان صورت گرفته است.

1. Snowball sampling

۴. بحث و بررسی

پژوهش با اشاره کوتاهی به نامگذاری گیاهان در فرهنگ مردم محلی منطقه مورد مطالعه آغاز می‌شود و سپس به تشریح استفاده از گیاهان در درمان ناخوشی‌ها و بیماری‌های انسانی می‌پردازد.

۴-۱. نامگذاری و تقسیم‌بندی گیاهان

با توجه به نحوه استفاده از گیاهان و کاربردهایی که برای اهالی دارند، آنها اقدام به نامگذاری و تقسیم‌بندی برخی از آنها می‌کنند. تعدادی از این نامگذاری‌ها به لحاظ نر و ماده‌اند، مانند گیاه آنگوزه که آن را با نام‌های آنگوزه نر و آنگوزه ماده از یکدیگر تفکیک می‌کنند. برخی از تقسیم‌بندی‌ها نیز بر مبنای حلال و حرام‌اند مانند گیاه کما^۱ که آن را با نام‌های کما حلاله و کما حرامه از یکدیگر تفکیک می‌کنند، اهالی دلیل این تقسیم‌بندی را در استفاده حیوانات اهلی از این گیاه ذکر می‌کنند. نوعی از کما را که حیوانات اهلی در آن چرا می‌کنند با نام کما حرامه می‌شناسند و نوع دیگر را که برای انسان مصرف خوراکی دارد، کما حلاله می‌نامند. نوعی دیگر از تقسیم‌بندی با توجه به زمینی که گیاه در آن می‌روید انجام می‌شود. برای مثال، گیاه کنگر به دو دسته کنگر برآفتاب و کنگر نِسار تقسیم می‌شود. کنگری را که در زمین‌های رو به آفتاب می‌روید، برآفتاب می‌خوانند و معتقدند که ریشه ضعیف و کوچکی دارد اما آن دسته از کنگرها که در زمین‌های سایه‌دار یا نِسار می‌رویند بخش زیرزمینی‌شان درشت‌تر و آبدارتر است. نوع دیگر تقسیم‌بندی بر اساس ظرافت برگ‌ها و گل‌های گیاه است. برای مثال، نوعی از گیاه پونه، دارای برگ‌های بدون کرک و گل‌های کوچک و شاداب است پونه معمولی و بوته‌هایی را که دارای برگ‌های کرک‌دار و گل‌های بزرگ‌تر هستند و دام از آن چرا می‌کند، پینه‌خرونی^۲ می‌نامند. نوع استفاده از این دو نیز متفاوت است. انسان‌ها بیشتر پونه معمولی را برای نیازهای خود جمع‌آوری می‌کنند. این طبقه‌بندی‌های سستی برای تفکیک گیاهان در منطقه پژوهش، جزئیات زیادی دارند که از پرداختن به آنها اجتناب می‌شود.

1. kemâ

۲. پونه خری

۴-۲. کاربردهای درمانی گیاهان

مردم محلی از گیاهان برای استفاده‌های خوراکی و دارویی انسان، ابزار و علوفه دام و دامپزشکی بهره می‌برند. استفاده‌های دارویی را بر حسب نوع بیماری‌ها می‌توان به ۹ دسته عمده تقسیم کرد که گیاهان مورد استفاده در اختلالات سیستم گوارش، بیماری‌های اسکلتی - عضلانی، بیماری‌های عفونی و تنفسی بیماری‌های دستگاه گردش خون، آسیب‌دیدگی و پیامدهای ناشی از علل خارجی، بیماری‌های زنانه، سیستم ادراری - تناسلی و بیماری‌های پوست و مو را در بر می‌گیرد. در ادامه، به شرح هر یک از این بیماری‌ها و نحوه درمان آنها پرداخته می‌شود:

- درمان اختلالات سیستم گوارش

برای بهبود درد معده، از گیاهان آنغوزه، پونه، انشک، بومادران، ناخنک، شیرین‌بیان، کما، گزنه و آرد میوه بلوط، میوه درخت زالزالک، خاکشیر و شاه‌تره استفاده می‌کنند. (اسامی محلی و فارسی و علمی و بعضی ویژگی‌های دیگر این گیاهان در جدول ۲ آمده است).

ساقه‌های جوان گیاه آنغوزه را می‌پزند و میل می‌کنند و خوردن سبزی خام و تازه انشک^۱ را مفید می‌دانند. همچنین آرد بلوط را همراه با ماست و پونه روزی یک مرتبه میل می‌کنند تا افاقه کند. گل‌های تازه بومادران را در یک لیوان آب برای ۹ یا ۱۰ ساعت در یخچال قرار می‌دهند تا بعد از گذشت این مدت، آب لیوان غلیظ شود و صبح ناشتا آن را میل کنند تا بیماری زایل شود. دمنوش گیاه بومادران نیز برای بهبود این درد مفید است. برگ‌های تازه خرفه را به صورت خام و پخته شده میل می‌کنند. خوردن میوه شیرین درخت زالزالک به صورت خام مفید است و دمنوش برگ ناخنک به مدت یک هفته مؤثر خواهد بود. علاوه بر این از ریشه گیاه شیرین‌بیان، شربت‌ی تهیه می‌کنند که آن را به مدت ۱۰ یا ۲۰ روز می‌نوشند تا درد معده بهبود یابد. برای تهیه این شربت، پوست نازک روی ریشه را می‌گیرند، آن را ریز می‌کنند و با آب می‌پزند. پس از

1. ânašk

مدتی غلیظ می‌شود و شربت شیرین و تیره‌رنگی به دست می‌آید که به گفته اهالی شبیه به شیره انگور است. برای کاهش اسید معده، شربت گفته شده را بیشتر می‌پزند تا کاملاً غلیظ شود و به شکل رب درآید این ترکیب را در یخچال نگهداری می‌کنند و هر زمان که نیاز داشته‌اند، به اندازه یک نخود میل می‌کند. علاوه بر این، ترکیب یاد شده را به همان طریق برای کاهش آروغ هم به کار می‌برند. برگ و ساقه پخته شده کما برای درمان این درد مفید است، البته برخی افراد می‌گفتند اگر کمای پخته شده را به همین منظور با ماست میل کنند، مفیدتر است. دمنوش برگ گزنه نیز برای برطرف شدن این درد مفید است البته برای این امر باید میزان برگی که برای تهیه دمنوش استفاده می‌شود، بسیار کم باشد.

برای رفع دل‌درد، از آنغوزه، آویشن، چای‌کوهی و خاکشیر استفاده می‌کنند. خوردن صمغ آنغوزه برای رفع دل‌درد مفید است. نوشیدن دمنوش آویشن همراه با پونه، صبح ناشتا افاقه می‌کند. در زمستان به این دمنوش، نبات اضافه می‌کنند تا گرم‌تر شود. دمنوش چای‌کوهی را نیم‌روز برای رفع این مرض می‌نوشند. همچنین دانه‌های خاکشیر را در آب جوش می‌ریزند و میل می‌کنند.

برای برطرف شدن اسهال، حالت تهوع، رفع صدای روده و معده، دل‌پیچه، مسمومیت غذایی، رفع نفخ شکم و برطرف شدن یبوست از بابونه، بومادران، پونه، آرد میوه بلوط و گل‌گاوزبان بهره می‌برند. برای درمان اسهال، حالت تهوع، دل‌درد و استفراغ دمنوش گل‌بابونه را روزی یک مرتبه می‌نوشند، البته عرق این گیاه برای درمان آنچه گفته شد کاراثر است. برای برطرف شدن اسهال و رفع صدای روده و معده آرد میوه بلوط را با ماست میل می‌کنند. نوشیدن دمنوش برگ بومادران همراه با نبات روزی یک مرتبه برای درمان اسهال، دل‌درد و حالت تهوع مفید است، دلیل اینکه بومادران را با نبات دم می‌کنند، تلخ بودن دمنوش آن است. برای برطرف شدن دل‌درد و اسهال شدید، عرق بومادران را سه روز پی‌در پی، هر روز ناشتا به اندازه نصف استکان میل می‌کنند. برای درمان حالت تهوع و مسمومیت غذایی، پونه همراه با ماست و آرد میوه بلوط میل می‌شود. برای رفع اسهال، پونه را با ماست به بیمار می‌خورانند و برای برطرف شدن دل‌پیچه از دمنوش پونه استفاده می‌کنند. نوشیدن پونه به صورت خام برای رفع نفخ شکم مفید است.

برگ‌های گل‌گاوزبان حالت گوشتی دارند و بعد از پخته شدن، شیرمانند و چسبناک می‌شوند؛ به همین دلیل برگ گل‌گاوزبان را می‌پزند و برای درمان یبوست، ورم و زخم معده مصرف می‌کنند. برای درمان زخم معده، کما، بابونه و آرد میوه بلوط را هم مصرف می‌کنند. جوشانده برگ و ساقه کما نیز برای بهبود این مرض مفید است. همچنین نانی را که با آرد میوه بلوط تهیه شده باشد، مصرف می‌کنند، این شیوه درمان تقریباً رایج است. جوشانده گل و ساقه بابونه نیز به این منظور مصرف می‌شود.

– درمان دردها و بیماری‌های اسکلتی – عضلانی

از جمله گیاهانی که برای رفع درد دست و پا، کمردرد و سردرد، درد استخوان و مفاصل یا دندان‌درد استفاده می‌شوند، می‌توان به آنغوزه، آویشن، بُن‌سرخ، صمغ درخت بنه، شیرین‌بیان، گزنه و گل‌گاوزبان اشاره کرد. گیاه آنغوزه دارای ساقه ضخیمی است که صمغ شیری‌رنگی با بوی تقریباً تند از آن خارج می‌شود. اهالی منطقه، آن را دو نوع می‌دانند که با پسوندهای نر و ماده تفکیک می‌شوند. صمغی که در بالا به آن اشاره شد، از آنغوزه نر تهیه می‌شود. این صمغ چسبناک است و هنگامی که ساقه به حالت سخت و چوبی در می‌آید، از آن بیرون می‌زنند، در واقع ساقه ترک برمی‌دارد و صمغ از محل ترک‌ها بیرون می‌آید. به این صمغ در زبان محلی، ژدی^۱ می‌گویند. ژدی را می‌توان در تیرماه جمع‌آوری کرد. البته علاوه بر روش بالا، برای تهیه صمغ این گیاه در فصل بهار، با بریدن جوانه‌ها که در زبان محلی به آنها نریک^۲ می‌گویند می‌توان ژدی را به دست آورد. مردم محلی برای آنغوزه ماده خاصیت دارویی قائل نیستند اما از صمغی که از آنغوزه نر به دست می‌آید، برای مصارف پزشکی و درمانی بهره می‌برند. برای درمان امراض گفته شده در بالا ساقه‌های جوان آن را می‌پزند و میل می‌کنند. مالیدن این صمغ به کمر یا استخوانی که درد دارد، منجر به تسکین و بهبود می‌شود. برخی افراد گل و ساقه کوبیده شده آنغوزه را سه روز متوالی به دست یا پایی که درد دارد، می‌بندند تا درد برطرف شود.

1. žedi

2. nerik

همچنین برای تسکین دردهای سر و پا، دمنوش آویشن را همراه با چای کوهی در طول روز دو یا سه مرتبه می‌نوشند. علاوه بر آنچه گفته شد، آویشن را دم و سپس صاف می‌کنند و تفاله آن را به صورت ضماد روی محل درد می‌بندند تا آرام گیرد.

برای برطرف شدن خون‌مردگی و التیام درد رگ به رگ شدن و یا شکستگی استخوان از آویشن و آرد گندم، خمیری آبکی را تهیه و در ظرفی بدون روغن، برشته می‌کنند تا بر روی قسمت آسیب دیده ضماد شود. رگ به رگ شدن را اهالی با نام رگ‌ارگ^۱ می‌شناسند. ممکن است فرد پس از فعالیت‌های سنگین دچار نوعی گرفتگی در رگ‌ها شود که به طور عمده شامل رگ‌های پشت کتف و قسمت بالای کمر می‌شود و از علائم آن می‌توان به تنگی نفس و قادر نبودن بیمار به حرکت دادن دست‌ها اشاره کرد. اغلب برای درمان این عارضه، از داروهای مختلف سنتی در کنار ماساژ محکم و نقطه‌ای در محل درد استفاده می‌کنند. طبع گیاه بن‌سرخ را گرم می‌دانند و به همین دلیل آن را برای بهبود کمردرد و دردهای استخوانی مفید می‌شمرند، برای این منظور برگ گیاه را می‌پزند و کمی آرد گندم به آن می‌افزایند و میل می‌کنند البته معتقدند که اگر بن‌سرخ همراه با گیاه آنشک پخته شود، عملکرد بهتری خواهد داشت.

اهالی صمغ درخت بنه را برژه^۲ می‌نامند و از آن برای درمان بسیاری از امراض بهره می‌برند. برای جمع‌آوری صمغ بنه یا همان برژه دو روش مختلف مورد استفاده قرار می‌گیرد؛ روش نخست آن است که ابتدا، دست‌ها را با روغن بسیار به طور کامل چرب می‌کنند و سپس، برژه‌هایی را که از زیر پوست تنه درخت بیرون زده، جمع‌آوری می‌کنند. روش دوم برای جمع‌آوری برژه به این صورت است که نخست به کمک تیشه، شکافی نه چندان عمیق روی پوست درخت ایجاد می‌کنند و کاسه‌ای گلین زیر شکاف می‌سازند تا صمغ در آن جمع شود، بعد از گذشت دو یا سه روز برای جمع‌آوری برژه‌هایی که در کاسه‌های گلین جمع شده‌اند، به محل مراجعت می‌کنند. برای رفع کمردرد صمغ را روی کمر آب می‌کنند و با پارچه‌ای تمیز می‌بندند. پس از چند روز، آن را جدا و چندین مرتبه این عمل را تکرار می‌کنند تا بهبودی حاصل شود. یکی از افراد مورد مصاحبه بیان

1. regâreg

2. bereže

بررسی قوم‌گیاه‌شناسی دارویی منطقه حفاظت‌شده اشترانکوه ❖ ۲۷

فصلنامه
گیاه‌شناسی

شماره ۶۴ بهار ۱۴۰۰

می‌کرد: «یکی از اقوام از ارتفاعی به زمین افتاده و به همین علت دچار بیرون‌زدگی دیسک کمر شده بود طوری که راه رفتن برایش غیر ممکن بود، من برژه را با دنبه تازه گوسفند و خرما می‌کوبیدم و به کمرش می‌بستم؛ این کار را یک هفته به طور مرتب انجام دادم پس از گذشت هفت روز، مشکل برطرف شد». برای درمان کمردرد و درد دست و پا نیز برگ تازه گیاه شیرین‌بیان را چند روز پی‌درپی بر آنها می‌بندند تا افاقه کند. برخی افراد بیان می‌کردند که برگ گیاه را در پارچه‌ای تمیز می‌پیچند و به دست و پا می‌بندند؛ این امر برای این است که از زخم شدن پوست بر اثر آن جلوگیری کنند. برگ‌های گیاه گزنه را می‌کوبند و روی دست، پا و کمری که درد دارد، ضماد می‌کنند و با پارچه‌ای تمیز می‌پیچند، این گیاه چون خیلی تند است باعث زخم شدن پوست می‌شود، اهالی معتقدند بیش از ۱۰ یا ۱۵ دقیقه نمی‌توان آن را بر بدن نگه‌داشت چون پوست را می‌سوزاند، البته برخی افراد بر این باور بودند که دمنوش برگ این گیاه برای کاهش دردهای گفته شده زودتر اثر می‌کند. همچنین برای کاهش درد استخوان، برگ ورکواز را می‌پزند و میل می‌کنند. برای بهبود درد دندان نیز از صمغ بنه استفاده می‌شود. به این صورت که صمغ را چند ساعت روی دندان قرار می‌دهند تا آرام شود.

دمنوش گیاه گل‌گاوزبان را برای آرامش اعصاب و کاهش سردردهای میگرنی مصرف می‌کنند، سردردهای میگرنی را اغلب به دو صورت تشریح می‌کردند، اول، سردردهایی که شدت و تداوم دارند و دوم، سردردهایی که افراد تندمزاج و عصبی به آنها دچار می‌شوند. همچنین از دمنوش گل این گیاه به فرد پریشان حال و بی‌قرار می‌خورانند. برای بهبود سردرد، چای کوهی را پس از دم کردن، صاف می‌کنند و تفاله آن را روی سر می‌بندند این عمل را شب انجام می‌دهند و تا صبح روی سر نگه می‌دارند.

- درمان بیماری‌های عفونی و تنفسی

ناخنک، آویشن، گل‌ختمی، بن‌سرخ، آنگوزه، پونه و صمغ درخت بنه از جمله گیاهانی هستند که اهالی منطقه مورد مطالعه، برای بهبود بیماری‌های عفونی از آنها استفاده می‌کنند. عمده شکل مصرف این گیاهان دارویی به صورت دمنوش است.

۲۸ ❖ فصلنامه فرهنگ مردم ایران

نوشیدن یک لیوان از دمنوش برگ تازه ناخنک قبل از خواب، در رفع گلودرد مؤثر است. آویشن را همراه با چای کوهی دم می‌کنند و در طول روز دو یا سه مرتبه به بیمار می‌نوشانند تا سرماخوردگی، گلودرد و سرفه‌های او بهبود یابند. نوشیدن دمنوش گل گیاه ختمی، برای درمان گلودرد و سرماخوردگی مفید است. دمنوش برگ گیاه بن‌سرخ نیز برای رفع سرماخوردگی‌های عفونی داروی مناسبی محسوب می‌شود. از گیاه بن‌سرخ نوعی آش به نام پلپله^۱ طبخ می‌کنند که آن را برای درمان سرماخوردگی مفید می‌دانند. برای بهبود سرماخوردگی ساقه‌های جوان گیاه آنغوزه را می‌پزند و ساقه پونه را می‌جوشانند و روزی یکبار برای بهبود سرماخوردگی میل می‌کنند. همچنین برای برطرف شدن عفونت گلو، دمنوش پونه را روزی دو مرتبه می‌نوشند، برای تسریع در بهبود، این دمنوش را صبح به صورت ناشتا و شب قبل از خواب میل می‌کنند. صمغ درخت بنه را مانند آدامس می‌چوند تا سرماخوردگی بهبود یابد؛ برای برطرف شدن عفونت سینه و گلو نیز آن را روی قلیان می‌گذارند و دودش را استعمال می‌کنند. همچنین برای تسریع در بهبود زخم‌های باز و جلوگیری از عفونی شدن آنها صمغ بنه را روزی دو یا سه مرتبه مانند اسپند اطراف بیمار دود می‌دهند. برای برطرف شدن تنگی نفس، صمغ بنه را روی قلیان می‌گذارند و دودش را استعمال می‌کنند. علاوه بر این، دود حاصل از سوختن صمغ را ضد عفونی کننده هوا می‌دانند.

- درمان بیماری‌های دستگاه گردش خون

برای کاهش و کنترل چربی خون و قندخون از بومادران، خوشاریزه، میوه درخت زرشک، کما و گزنه استفاده می‌کنند. دمنوش بومادران را برای کاهش قندخون و چربی خون مفید می‌دانند و به منظور تهیه آن، دم کرده گیاه تر یا خشک شده را صاف می‌کنند و در یک ظرف شیشه‌ای در یخچال نگهداری می‌کنند تا بیمار روزانه یک لیوان از آن بنوشد، البته بهتر است که صبح و به صورت ناشتا بنوشد تا تأثیر بهتری داشته باشد. دوره مصرف دمنوش برای کاهش

1. pelile

بررسی قوم‌گیاه‌شناسی دارویی منطقه حفاظت‌شده اشترانکوه ❖ ۲۹

فصلنامه
اشتران

شماره ۶۴ بهار ۱۴۰۰

قند و چربی خون، هفت روز است. به دلیل تلخی زیاد می‌توان دمنوش بومادران را همراه با یک حبه قند یا هر چیز شیرین دیگری مانند توت خشک، کشمش یا مویز میل کرد البته این در مورد بیماران است که دمنوش را برای کاهش چربی خون مصرف می‌کنند، علاوه بر روش گفته شده برای کاهش قند و چربی خون، به طرز دیگری نیز عمل می‌کنند؛ گل‌های تازه بومادران را در یک لیوان آب برای ۹ یا ۱۰ ساعت در یخچال قرار می‌دهند و این آب غلیظ شده را صبح ناشتا میل می‌کنند.

برای کاهش چربی خون، برگ خوشاریزه را به صورت خام با نوشیدنی‌هایی مانند دوغ یا غذاهایی مثل آبگوشت میل می‌کنند. میوه درخت زرشک را نیز با مقداری آب می‌پزند و سپس صاف می‌کنند و آب آن را چند روز در آفتاب نگه می‌دارند تا ترش شود، برای کاهش قندخون و چربی خون آن را بعد از غذا می‌نوشند. جوشانده برگ و ساقه گیاه کما، داروی مناسبی برای کاهش قند و چربی خون است اما اگر به صورت ترشی مصرف شود، عملکرد بهتری خواهد داشت. نوشیدن روزانه دمنوش برگ گیاه گزنه سبب کاهش قند و چربی خون می‌شود. یکی از افراد مورد مصاحبه می‌گفت: «برای کاهش چربی خون و فشارخون چندین روز متوالی دمنوش گزنه مصرف کردم که بسیار مؤثر بود». (نقره^۱، ۱۳۹۷) برای تقویت و رفع ضعف بدن نیز دمنوش بومادران، برگ و ساقه تازه علف‌چشمه و برگ خام یا پخته شده غازیاقی یا کنگر را میل می‌کنند.

خوردن برگ تازه انشک به صورت خام، کاهنده فشارخون و تصفیه‌کننده خون است. به منظور کاهش فشارخون، برگ شنگ را با آبغوره و ترشی‌های دیگر از این قبیل میل می‌کنند. علاوه بر این، برگ و ساقه خرفه را به صورت خام یا پخته و میوه ترش مزه درخت زالزالک را برای کاهش فشار خون مفید می‌دانند. نوشیدن آب میوه زرشک قبل از خواب به مقدار بسیار کم، در کاهش فشار خون مؤثر است؛ علاوه بر این خوردن میوه خام درخت زرشک را برای انعقاد و تصفیه خون مفید می‌دانند. تناول برگ گیاه انشک به صورت خام نیز مقوی قلب است.

۱. به علت مشابهت نام‌خانوادگی مصاحبه‌شونده‌ها، در ارجاع درون‌متنی از نام کوچک آنها استفاده شده است.

به کودکی که دچار زردی شده، خاکشیر همراه با آب هندوانه یا آب می‌خورانند تا مشکلش برطرف شود. همچنین اگر نوزادی به زردی مبتلا باشد بدن او را با عرق شاه‌تره می‌شویند تا زردی زایل شود، در صورتی که بهبود حاصل نشد، عرق را به مادر می‌خورانند تا از طریق شیر مادر بر بدن نوزاد تأثیر بگذارد. از دانه‌های خاکشیر نیز برای رفع گرمادگی استفاده می‌کنند. گاه، دانه‌ها را روی هندوانه می‌ریزند و میل می‌کنند و گاه شربت‌شان را می‌نوشند.

- درمان آسیب‌دیدگی و پیامدهای ناشی از دلایل خارجی

برگ تازه گیاه شیرین‌بیان را می‌کوبند و بر استخوانی که از جا در رفته یا ترک برداشته چندین روز متوالی هر روز چند ساعت، می‌بندند تا بهبود یابد. یک نفر از اهالی روستای دره‌اسپر معتقد بود که اگر برگ و ساقه تازه یا خشک شده کما بر استخوان شکسته یا ترک‌خورده بسته شود، مؤثر است او می‌گفت که پدرش برای درمان استخوان شکسته از این گیاه استفاده می‌کرده است. تمام اندام هوایی گیاه کمه^۱ نیز به صورت تازه یا خشک شده برای شکسته‌بندی مورد استفاده قرار می‌گیرد. البته به صورت خشک شده بهتر است، به همین دلیل، زمان مناسب برای جمع‌آوری آن را تابستان می‌دانند چون در این زمان اندام هوایی آن تقریباً خشک شده است. برای شکسته‌بندی، گیاه خشک شده را در هاون می‌کوبند تا پودر شود و سپس به آن تخم‌مرغ اضافه می‌کنند و به شکل خمیر درمی‌آورند و به مدت هفت شبانه‌روز بر روی استخوانی که شکسته یا ترک برداشته می‌بندند. برخی افراد معتقد بودند که خمیر کمه را نباید زودتر از هفت روز از روی استخوان باز کنند، زمانی که به خارش می‌افتد، یعنی در حال بهبود است و پس از آن، روزانه می‌توانند آن را تعویض می‌کنند.

- درمان بیماری‌های زنانه

این بیماری‌ها شامل عفونت‌های مربوط به دستگاه تولیدمثل زنان، دل‌دردهای ناشی از قاعدگی و تقویت رحم است. اهالی به این منظور، از گیاهان دارویی نظیر، آویشن، پونه، بابونه و پنیرک به صورت دمنوش و جوشانده استفاده می‌کنند.

بررسی قوم‌گیاه‌شناسی دارویی منطقه حفاظت‌شده اشترانکوه ❖ ۳۱

دمنوش آویشن برای درمان عفونت رحم و رفع دل‌دردهای ناشی از قاعدگی مفید است، هر چند به گفته یکی از افراد مورد مصاحبه، مصرف زیاد آویشن از سوی زنان موجب نازایی آنان می‌شود. همچنین برای رفع عفونت رحم، جوشانده گل و ساقه بابونه را مصرف می‌کنند. نوشیدن دمنوش پونه نیز برای درمان عفونت‌های زنانه و دل‌دردهای ناشی از قاعدگی نافع است. پنیرک از جمله گیاهانی است که برای درمان عفونت‌های زنانه بسیار مفید است، برای تقویت دهانه رحم و بیماری‌های مربوط به آن نیز استفاده می‌شود؛ به این منظور، برگ و ساقه‌های جوان گیاه را در مقدار زیادی آب می‌جوشانند و پس از ملایم شدن دمای آب، آن را در لگن می‌ریزند و در آن می‌نشینند، این عمل را یک هفته بعد از پایان قاعدگی، و به مدت هفت روز انجام می‌دهند تا بهبودی حاصل شود. برای برطرف شدن عفونت‌های زنانه و دل‌دردهای ناشی از آن، گیاه را به صورت دمنوش و یا پخته شده میل می‌کنند علاوه بر این، پخته شده آن را با تخم‌مرغ نیز به همین منظور، مورد مصرف قرار می‌دهند. گاهی برای رفع خارش و عفونت‌های زنانه ای که شدت بیشتری دارند، برگ گیاه را به صورت تازه برای چند ساعت در لباس خود قرار می‌دهند. همچنین دمنوش رازیانه را به زنی که تازه زایمان کرده می‌خورانند تا شیرش زیاد شود.

- درمان بیماری‌های مربوط به مجاری ادراری - تناسلی

برای درمان این بیماری‌ها گیاهان بن‌سرخ، خارخسک، وِرکواز، گزنه و بومادران را نافع می‌دانند.

ابتدا، برگ تازه یا خشک شده بن‌سرخ را با مقدار کمی آب می‌پزند و سپس آن را صاف می‌کنند و به مدت هفت روز، هر روز ناشتا یک لیوان از آن می‌نوشند تا درد کلیه آرام گیرد، برخی افراد معتقدند که بهتر است گیاه تازه را بدون آب روی حرارت ملایم قرار دهند تا به تدریج آب بیندازد، این آب برای تسکین درد کلیه و دفع سنگ آن مؤثرتر است. اگر پس از نوشیدن آن فعالیت داشته باشند، به تدریج در طول دوره هفت روزه درمان، سنگ کلیه دفع می‌شود. دمنوش برگ تازه گیاه خارخسک را نیز برای تسکین درد کلیه و دفع سنگ آن مفید می‌دانند. خوردن برگ گیاه وِرکواز موجب تکرر

۳۲ ❖ فصلنامه فرهنگ مردم ایران

ادرار می‌شود به همین دلیل، برای دفع سنگ کلیه و سنگ مثانه، پخته شده آن را میل می‌کنند. یکی از آقایانی که با نگارنده مصاحبه داشته، می‌گوید: «بعد از مراجعه به دکتر متوجه وجود سنگ و کیست در کلیه‌ام شدم، برای درمان ۲۰ تا ۳۰ روز متوالی به طور مرتب از دمنوش گزنه استفاده کردم، بیماری کاملاً برطرف شد». (غلام، ۱۳۹۷) علاوه بر این، دمنوش گزنه در کاهش ورم پروستات نیز مؤثر است، برای این منظور بهتر است دمنوش گفته شده را صبح و به صورت ناشتا میل کنند. دمنوش گیاه بومادران نیز برای درمان ورم پروستات مفید است.

– درمان بیماری‌های پوست و مو

برای درمان ریزش مو و رفع شوره سر، بابونه خشک شده را آسیاب و با تخم‌مرغ محلی ترکیب می‌کنند و برای مدتی کوتاه پوست سر را با آن ماساژ می‌دهند و سپس آبکشی می‌کنند. گاه نیز، بابونه را با آب می‌جوشانند تا غلیظ شود و آب غلیظ شده آن را برای شستن سر استفاده می‌کنند. علاوه بر بابونه، برخی صمغ درخت بادام را پودر و با تخم‌مرغ محلی ترکیب می‌کنند و به مدت ۱۰ دقیقه روی سر قرار می‌دهند این ترکیب را برای رفع ریزش و نرم شدن موها، مفید و مؤثر می‌دانند. بهترین زمان برای جمع‌آوری صمغ درخت بادام پاییز و آبان ماه است. در این ماه از سال بر اثر سردی هوا، صمغ تنه درخت، می‌خشکد و به راحتی از تنه جدا می‌شود به همین دلیل، به آسانی می‌توان آن را جمع‌آوری کرد. این صمغ به طور کامل خشک و تیره‌رنگ است. صمغ در فصل تابستان هم می‌توان جمع‌آوری کرد. در این وقت از سال، به دلیل گرمی هوا، صمغ تنه درخت چسبناک و نرم و سفید یا عسلی رنگ است. شیره سفیدرنگ ساقه گیاه شیرسگ را برای از بین بردن زگیل‌های بدن به کار می‌برند. شیوه استفاده هم چنین است که آن را چندین مرتبه روی زگیل‌ها می‌چکانند.

۳-۴. شیوه‌های استفاده از گیاهان دارویی

افراد محلی برای استفاده از گیاهان دارویی، آنها را به صورت خوراکی، دمنوش، جوشانده، عرق و ضماد مصرف می‌کنند. برای تهیه دمنوش از قسمت‌های لطیف و

۳۳❖ بررسی قوم‌گیاه‌شناسی دارویی منطقه حفاظت‌شده اشترانکوه

حساس گیاه مانند برگ‌ها و گل‌ها استفاده می‌شود. برای این منظور، آنها را در قوری می‌ریزند و قدری آب جوش اضافه می‌کنند و روی حرارت ملایم مانند سماور یا کتری یا بخاری قرار می‌دهند و بعد از گذشت ۳۰ دقیقه می‌نوشند. برای گیاهانی نظیر گزنه به دلیل تندی برگ‌ها، این مدت زمان به پنج دقیقه کاهش می‌یابد. در صورتی که قرار باشد از قسمت‌های سخت گیاه مانند ریشه، ساقه یا میوه به عنوان دارو استفاده شود، جوشانده آنها را مصرف می‌کنند. مقدار مورد نیاز از گیاه را در قوری می‌ریزند و به آن آب اضافه می‌کنند و روی حرارت مستقیم مانند شعله اجاق گاز قرار می‌دهند، بعد از جوشیدن، حرارت را کم می‌کنند و به مدت ۴۵ دقیقه اجازه می‌دهند روی آن بماند.

روش تهیه عرق برای تمام گیاهان یکسان است. برای این کار، از وسایل ساده‌ای که تقریباً در تمام منازل یافت می‌شود، استفاده می‌کنند. برای به دست آوردن عرق گیاه، ابتدا گیاهان جمع‌آوری شده را می‌شویند و در دیگ زودپز می‌ریزند و سپس ظرف را تا نیمه پر از آب می‌کنند و در آن را محکم می‌بندند. در زودپز دو سوراخ برای عبور هوا دارد، یکی از آنها را با چوب کبریت یا خلال دندان یا هر چیزی شبیه به آن مسدود می‌کنند و سوراخ دیگر را به یک لوله پلاستیکی همانند شیلنگ‌های معمولی یا شیلنگ آب کولر وصل می‌کنند. محل تماس شیلنگ و میله زودپز را با یک بست فلزی یا مقداری سیم محکم می‌کنند. سر دیگر شیلنگ را هم درون ظرفی قرار می‌دهند که در یک کاسه آب سرد قرار دارد. پس از اینکه آب درون زودپز به جوش آمد حرارت را بسیار کم می‌کنند تا به تدریج عرق گیاه خارج شود. این فرایند حدود دو تا سه ساعت به طول می‌انجامد.

در صورتی که برای تهیه ضماد از گیاه تازه استفاده کنند، فقط آنها را می‌کوبند و روی اندامی که درد دارد، ضماد می‌کنند. اما اگر از گیاه خشک شده برای تهیه ضماد استفاده کنند، پس از کوبیدن گیاه در هاون، به آن تخم‌مرغ محلی یا آب می‌افزایند و بر اندام آسیب‌دیده ضماد می‌کنند.

۴-۴. برخی باورهای روستاییان در مورد گیاهان

در دو روستای مورد مطالعه، برخی از گیاهان در نگاه اهالی اهمیتی ویژه‌ای دارند، یعنی برای آنها احترام قابل هستند. درخت بنه و بلوط از جمله گیاهانی هستند که اهالی برایشان

۳۴ ❖ فصلنامه فرهنگ مردم ایران

ارزش بسیار قایل‌اند. در روستای درب‌آستانه، امامزاده‌ای به نام شاه‌پیروالی مدفون است که از سوی تمام اهالی ساکن در منطقه حفاظت شده اشرانکوه محترم شمرده می‌شود. اهالی دو روستای یاد شده نیز به طور خاص برای این امامزاده احترام و ارزش قایل‌اند. آب قنات روستای درب‌آستانه از حیاط امامزاده عبور می‌کند تا به زمین‌ها و منازل پایین‌دست برسد، مقدار مشخصی از آن نیز در محوطه پیرامون امامزاده مانند جویباری کوچک جریان دارد و موجب آبیاری درختان درون محوطه می‌شود. در سال‌های اخیر با توجه به کمبود بارش‌ها و در نتیجه کمبود آب مورد نیاز برای کشاورزی، همه اهالی متفق‌القول شده‌اند و سهم آب امامزاده را کاهش نداده‌اند. بنابراین، همچون گذشته، این آب در محوطه پیرامون امامزاده جریان داشته و درختان آن را آبیاری کرده است.

در خصوص درخت بته اهالی معتقدند برخی از این درختان که در فاصله‌ای نه چندان دور از روستا قرار دارند، نظر کرده امامزاده هستند و قصه‌ای را در این خصوص بیان می‌کنند که به این شرح است؛ زمانی که امامزاده شاه پیروالی برای اولین بار وارد این منطقه شده، از مسیری که اکنون درختان بته در آن قرار دارند، طی طریق کرده است، به همین دلیل چشمه آن منطقه همیشه پرآب و درختان بته آن بسیار مورد احترام هستند و خاصیت درمانی دارند. با توجه به این داستان، اهالی برای درخت بته ارزش قایل‌اند و بقیه درختان را نیز حرمت می‌نهند. هنگامی که کسی به یک بیماری سخت و دشوار مبتلا می‌شود برای درمان او از میوه یا صمغ درختان بته استفاده می‌کنند. در مورد درخت بلوط هم مردم این منطقه از گذشته‌های دور، در روزهای سرد سال، خود را با هیزم این درخت گرم نگه می‌داشتند و به طبخ غذا می‌پرداختند، بویژه که در روزگار سختی و قحطی، میوه این درخت، جان بسیاری از مردم را نجات داده است. چون از میوه آن آرد تهیه می‌کردند و از آرد آن نان می‌پختند. علاوه بر این، همواره ابزار کار و زندگی را از چوب مستحکم این درخت تهیه کرده‌اند، همچنین برای درمان بسیاری از بیماری‌ها که پیش‌تر به آنها اشاره شد، همواره از میوه این درخت بهره برده‌اند.

بر اساس نتایج به دست آمده ۳۶ گونه گیاهی با خواص دارویی شناسایی شدند. جدول ۲ فهرست گونه‌های گیاهی شناسایی شده در منطقه را به همراه فصل برداشت، اندام مصرفی و خواص درمانی و دارویی آنها بر اساس دانش بومی و سنتی روستاییان ارائه می‌دهد.

بررسی قوم‌گیاه‌شناسی دارویی منطقه حفاظت‌شده اشترانکوه ❖ ۳۵

جدول ۲. برخی از مشخصات گیاهان دارویی منطقه مورد مطالعه

ردیف	نام فارسی (نام محلی)	نام علمی	فصل برداشت	محل رویش	اندام مصرفی	نحوه مصرف	خواص دارویی (طریقه مصرف)
۱	آنگوزه (بز)	<i>Ferula sp.</i>	بهار و تابستان	ارتفاعات	ساقه و صمغ	تازه	مسکن، بهبود روماتیسم، بهبود سرماخوردگی، بیماری‌های گوارشی (صمغ، ضماد)
۲	آوندل (آنول)	<i>Smyrniium cordifolium</i>	بهار	ارتفاعات	برگ	تازه	تقویت‌کننده معده (خام)
۳	آویشن (آشام)	<i>Thymus eriocalyx</i>	بهار	ارتفاعات	اندام‌هوایی	تازه و خشک	مسکن، رفع عفونت، رفع دل‌دردهای ناشی از قاعدگی، بهبود سرماخوردگی، بیماری‌های گوارشی، (دمنوش، ضماد)
۴	انشک (انشخ)	<i>Nectaroscordeum tripedale</i>	بهار	ارتفاعات، خاک مرطوب	برگ	تازه	کاهنده فشار خون، مقوی قلب، تصفیه‌کننده خون، بیماری‌های گوارشی (خام)
۵	بابونه (گل‌اسبیده)	<i>Mtricariaa aurea</i>	بهار و تابستان	دشت	گل و ساقه	خشک	رفع عفونت زنانه، بهبود سرماخوردگی، جلوگیری از ریزش مو، بیماری‌های گوارشی (دمنوش، جوشانده)
۶	بادام (بائم)	<i>Amygdalus lycioides</i>	تابستان	-	میوه، صمغ	تازه و خشک	جلوگیری از ریزش مو، تقویت بدن (صمغ)
۷	بلوط (بلی)	<i>Quercus branti</i>	پاییز	-	میوه، برگ	تازه و آرد	بیماری‌های گوارشی (جوشانده، آرد میوه)
۸	بن‌سرخ (بسرک)	<i>Allium jedianu</i>	بهار	ارتفاعات نزدیک دریاچه	برگ	تازه و خشک	دفع سنگ کلیه و مثانه، رفع عفونت، مسکن، بهبود سرماخوردگی، رفع دل‌درد (دمنوش)
۹	بنه (کلخنگ)	<i>Pistacia atlantica</i>	پاییز	-	صمغ	تازه و خشک	رفع عفونت، مسکن، بهبود سرماخوردگی، تنگی نفس (صمغ)
۱۰	بومادران (دونیک)	<i>Achillea philla</i>	بهار و تابستان	دشت	گل	عرق و خشک	کاهنده قند خون و فشار خون، بیماری‌های گوارشی، کاهش ورم پروستات، رفع خستگی (دمنوش، عرق)
۱۱	پنیرک (تولک)	<i>Malva Neglecta</i>	بهار و تابستان	همه‌جا	برگ و ساقه	تازه	تقویت‌رجم، رفع عفونت‌های زنانه (جوشانده)
۱۲	پونه (پینه)	<i>Nepeta Elymatica</i>	بهار و تابستان	کنار جویبارها و رودخانه‌ها	اندام‌هوایی	تازه و خشک	مسکن، بهبود عفونت‌های زنانه و سایر عفونت‌ها، رفع سرماخوردگی و تب، بیماری‌های گوارشی (دمنوش، جوشانده، خام)
۱۳	چای کوهی (گیاپشمینه)	<i>Stachys lavandulifolia</i>	بهار	ارتفاعات	گل	تازه و خشک	مسکن، رفع عفونت، بهبود سرماخوردگی، بیماری‌های گوارشی (دمنوش، ضماد)

۳۶ ❖ فصلنامه فرهنگ مردم ایران

فصلنامه
فرهنگ مردم ایران

شماره ۶۴ بهار ۱۴۰۰

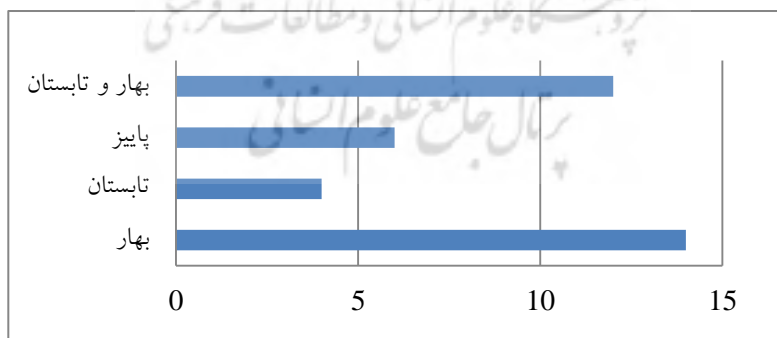
ردیف	نام فارسی (نام محلی)	نام علمی	فصل برداشت	محل رویش	اندام مصرفی	نحوه مصرف	خواص دارویی (طریقه مصرف)
۱۴	خارخسک (پکل)	<i>Tribulus terrestris</i>	پاییز	زمین‌های زراعی	برگ	تازه	دفع سنگ کلیه، مسکن، بیماری‌های گوارشی (خام)
۱۵	خاکشیر (خاکشیر)	<i>Descorania sophia</i>	تابستان	همه‌جا	دانه	خشک	رفع گرمادگی و زردی، بیماری‌های گوارشی (شربت)
۱۶	خرقه (پلپلیک)	<i>Portulaca oleracea</i>	بهار و تابستان	زمین‌های زراعی	برگ و ساقه	تازه	کاهنده فشار خون، بیماری‌های گوارشی (خام، پختن)
۱۷	خوشاریزه (فیاله)	<i>Echinophora cinera</i>	تابستان	ارتفاعات	برگ	خشک	کاهنده چربی خون (خام، پخته)
۱۸	رازیانه (رازونه)	<i>Foeniculum .sp</i>	پاییز	ارتفاعات	دانه	خشک	رفع عفونت، افزایش شیر مادر، بیماری‌های گوارشی (دمش)
۱۹	زالزالک (گیرچ)	<i>Cerategus monogina</i>	پاییز	-	میوه	تازه	کاهنده فشار خون، بیماری‌های گوارشی (خام)
۲۰	زرشک (زرشک)	<i>Beberis integrima</i>	تابستان و پاییز	-	میوه، برگ	تازه	کاهنده فشار خون، قند خون و چربی خون، بیماری‌های گوارشی، انعقاد خون، تصفیه خون، مسکن، تقویت بدن (خام، پخته)
۲۱	زرین گیاه (سمسم)	<i>Nepeta sp</i>	بهار و تابستان	صخره‌ها	گل	تازه و خشک	مسکن، بهبود روماتیسم، بیماری‌های گوارشی (دمش)
۲۲	شاه‌تره (شاتره)	<i>Fumaria sp</i>	بهار	دامنه کوه	برگ و گل	عرق و خشک	کاهش تب و زردی (عرق، ضماد)
۲۳	شنگ (شنگ)	<i>Tragapogon caricifolius</i>	بهار و تابستان	همه‌جا	برگ	تازه و خشک	کاهنده فشار خون (خام)
۲۴	شیرسگ (شیرشیرک)	<i>Euphorbia sp</i>	بهار و تابستان	همه‌جا	صمغ	تازه	رفع زگیل پوستی (صمغ)
۲۵	شیرین بیان (محلی)	<i>Glycyrrhiza globra</i>	بهار و تابستان	دامنه کوه در خاک مرطوب	برگ و ریشه	تازه	شکسته‌بندی، مسکن، بهبود اسپاسم عضلانی، بیماری‌های گوارشی (ضماد، شربت)
۲۶	علف چشمه (بلمک)	<i>Nasrurtium officinale</i>	بهار	جویبارها و چشمه‌ها	برگ و ساقه	تازه	کاهنده فشار خون، تقویت بدن (خام)
۲۷	غازیاقی (پاقزو)	<i>Falcaria vulgaris</i>	بهار	زمین‌های زراعی	برگ	تازه	تقویت بدن (خام، پختن)
۲۸	کما (کما)	<i>Ferula ongulata</i>	بهار	ارتفاعات	برگ و ساقه	تازه و خشک	کاهنده قند خون و چربی خون، بیماری‌های گوارشی، شکسته‌بندی (دمش، ضماد، ترشی)
۲۹	- (کمه)	-	تابستان	ارتفاعات	اندام هوایی	تازه و خشک	شکسته‌بندی (ضماد)
۳۰	کنگر (کنگر)	<i>Gundelia tournefortii</i>	بهار	مناطق نه چندان مرتفع	اندام زیر زمینی	تازه	تقویت بدن (خام، پخته)

بررسی قوم‌گیاه‌شناسی دارویی منطقه حفاظت‌شده اشترانکوه ❖ ۳۷

ردیف	نام فارسی (نام محلی)	نام علمی	فصل برداشت	محل رویش	اندام مصرفی	نحوه مصرف	خواص دارویی (طریقه مصرف)
۳۱	- (گزره)	-	بهار	ارتفاعات	برگ	تازه، خشک فریز شده	رفع گرمادگی، تقویت بدن (پخته)
۳۲	گزنه (گرگز)	<i>Urtica dioica</i>	بهار و تابستان	کنار رودخانه و جویبار	اندام هوایی	تازه	کاهنده قند خون، چربی خون و فشار خون، مسکن، دفع سنگ کلیه، کاهش ورم پروستات، بیماری‌های گوارشی (دمنوش، ضماد)
۳۳	گل ختمی (گل‌هورو)	<i>Altaea Officinalis</i>	بهار و تابستان	همه جا	گل	تازه	بهبود سرماخوردگی، رفع گلودرد، سرشوی (دمنوش، جوشانده)
۳۴	گل گاوزبان (گل‌گوزرو)	<i>Anchusa italica</i>	بهار	همه جا	برگ و گل	تازه و خشک	مسکن، آرامبخش، بیماری‌های گوارشی (دمنوش، پختن)
۳۵	ناخنک (چنگ‌گروه)	<i>Astralus sp</i>	بهار	-	برگ	تازه	رفع گلودرد، بیماری‌های گوارشی (دمنوش)
۳۶	ورکواز (ولکواز)	<i>Allium ampeloprasum</i>	بهار	ارتفاعات	برگ	تازه و خشک	دفع سنگ کلیه و مثانه، مسکن (پخته)

۴-۵. تحلیل نتایج و یافته‌ها

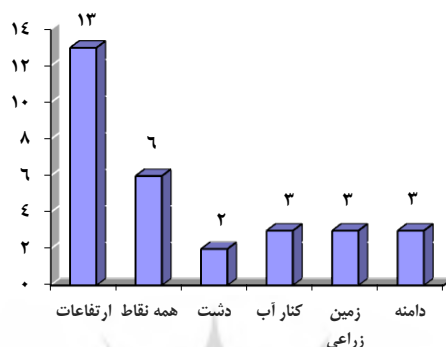
طبق نتایج به دست آمده، بیش از ۳۸ درصد از گیاهان در فصل بهار از سوی اهالی جمع‌آوری می‌شوند؛ بیش از ۳۳ درصد را نیز در فصول بهار و تابستان و جمع‌آوری می‌کنند. (نمودار ۱)

نمودار ۱. فصل برداشت گیاهان شناسایی شده از سوی اهالی

۳۸ ❖ فصلنامه فرهنگ مردم ایران

محل رویش گیاهان شناسایی شده به شش دسته تقسیم شده است که عبارت‌اند از: دامنه، زمین زراعی، کنار آب، دشت، همه نقاط ارتفاعات و ارتفاعات (بیش از ۳۶ درصد) رویش دارند. (نمودار ۲)

نمودار ۲. محل رویش گیاهان شناسایی شده در منطقه

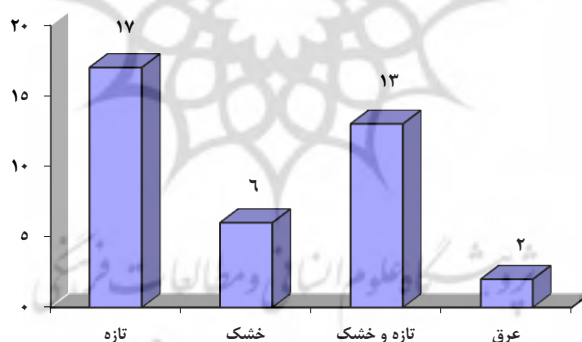
یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که بیشترین بخش قابل استفاده از گیاهان دارویی برای مردم محلی به ترتیب برگ ۲۳ گونه، گل ۱۱ گونه و ساقه ۱۰ گونه بوده‌اند. بخش‌های زیرزمینی، دانه و ریشه نیز به ترتیب با دو گونه و یک گونه، کمترین بخش‌های مورد استفاده مردم محلی برای مصارف دارویی بوده‌اند (نمودار ۳).

نمودار ۳. میزان اندام‌های مورد استفاده گیاهان دارویی

بررسی قوم‌گیاه‌شناسی دارویی منطقه حفاظت‌شده اشترانکوه ❖ ۳۹

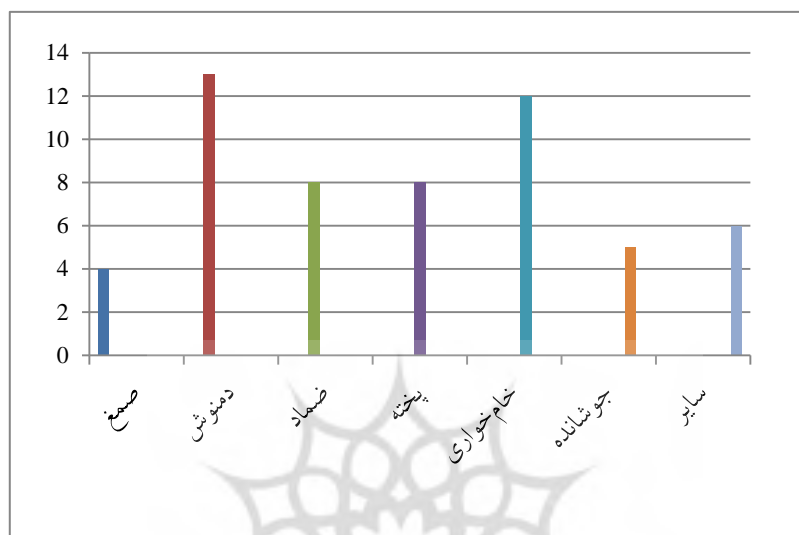
از میان گونه‌های معرفی شده از سوی اهالی ۳۶,۱۱ درصد به صورت تازه و خشک، ۴۷,۲۲ درصد فقط به صورت تازه و ۱۶,۶۶ درصد به صورت خشک مورد مصرف قرار می‌گرفتند. عرق دو گونه از گیاهان هم مورد استفاده داشتند. در اغلب موارد برای خشک کردن گیاهان از آفتاب استفاده نمی‌کردند چون بانوان روستا معتقد بودند که آفتاب از خواص گیاه می‌کاهد و باید آن را در سایه خشک کنند. برای خشک کردن، برخی گیاهان را خرد می‌کردند و روی یک پارچه یا سینی‌های بزرگ در سایه قرار می‌دادند تا به تدریج خشک شوند؛ مانند ورکواز، پونه و شنگ. برخی دیگر نیز مانند آویشن، چای کوهی و گل‌گاوزبان، چون گل گیاه را باید بدون خرد کردن و به صورت درسته خشک می‌کردند. برخی گیاهان مانند خاکشیر را در آفتاب خشک می‌کردند و عمده گیاهانی که به صورت تازه مصرف می‌شدند، اندام مصرفی شان برگ گیاه بود. گیاهان دارویی که به مصرف روستاییان می‌رسید، اغلب به صورت تازه و خشک استفاده می‌شد، مانند آویشن، چای کوهی و گل‌گاوزبان. (نمودار ۴)

نمودار ۴. نحوه مصرف گونه‌های شناسایی شده از سوی اهالی

گیاهان دارویی را اهالی بیشتر به صورت دمنوش یا خام و به صورت ضماد و پخته شده استفاده می‌کنند. گیاهانی نظیر ناخنک، گل‌گاوزبان و گزنه را به صورت دمنوش، برخی دیگر مانند کمه، کما و شیرین بیان را به صورت ضماد و تعدادی نظیر کنگر، علف‌چشمه و غازیاقی را به شکل خام مصرف می‌کنند. کمترین شکل استفاده از گیاهان

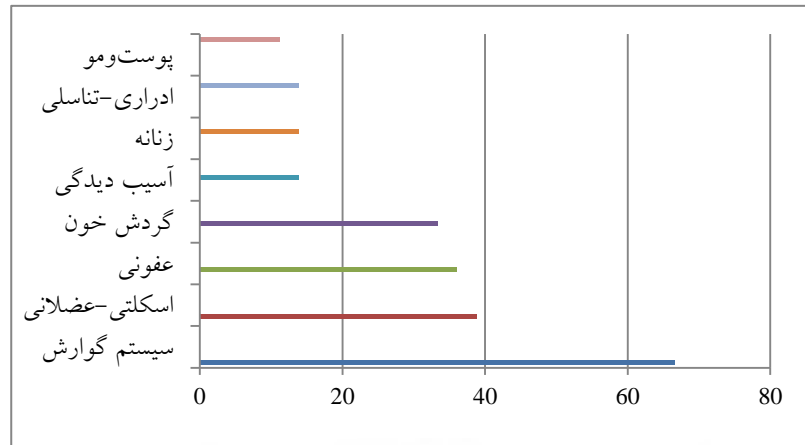
دارویی نیز به شکل جوشانده و صمغ است. به طور عمده، ساقه گیاهان اگر خاصیت دارویی داشته باشد به شکل جوشانده مصرف می‌شود. (نمودار ۵)

نمودار ۵. طریقه مصرف گیاهان دارویی شناسایی شده

بیشترین استفاده از گیاهان دارویی، برای درمان اختلالات مربوط به دستگاه گوارش (۲۴ گونه) است که شامل بیماری‌هایی همچون دل‌درد، اسهال، معده درد، حالت تهوع، استفراغ، زخم معده و یبوست می‌شود. پس از آن، بیشترین کاربرد مربوط به درمان بیماری‌های اسکلتی - عضلانی (۱۴ گونه) شامل، روماتیسم، درد دست و پا، کمردرد، دیسک کمر، سردرد و اسپاسم عضلانی است و در مرحله بعد، درمان بیماری‌های عفونی (۱۳ گونه) مانند سرماخوردگی، تب و گلودرد قرار می‌گیرد. پس از موارد گفته شده، بیشترین استفاده، برای بهبود بیماری‌های دستگاه گردش خون (۱۲ گونه) نظیر چربی و قندخون است. موارد دیگر نیز به ترتیب استفاده عبارت‌اند از: آسیب‌دیدگی و پیامدهای ناشی از علل خارجی (پنج گونه)، بیماری‌های زنانه (پنج گونه)، بیماری‌های مربوط به سیستم ادراری - تناسلی (پنج گونه) و بیماری‌های پوست و مو (چهار گونه). (نمودار ۶)

بررسی قوم‌گیاه‌شناسی دارویی منطقه حفاظت‌شده اشترانکوه ❖ ۴۱

نمودار ۶. میزان استفاده از گیاهان برای درمان هر طبقه از بیماری‌ها

۵. جمع‌بندی

این مقاله با تکیه بر روش مشاهده مشارکتی، به کشف و بررسی ۳۶ گونه گیاهی موجود در منطقه حفاظت‌شده روستای درب آستانه و دره اسپر در اشترانکوه پرداخته و مصارف دارویی آنها را شرح داده است. آنچه در این مقاله ذکر شده، نتیجه سال‌ها تجربه و زیستن در دامان طبیعت اشترانکوه است. تجارب مستند شده همه حاصل تجارب مردم محلی است که یا سینه به سینه از پدران و مادران خود آموخته‌اند و یا بر حسب آزمون و خطا از طبیعت پیرامون خود به دست آورده‌اند. این مردم به خوبی به ارزش والای میراث یا گنجینه‌ای که تحت عنوان دانش بومی، از ریش سفیدها و گیس سفیدها در طول سال‌های متمادی به آنان رسیده است، واقف هستند. ارزش والای این دانش اجدادی نزد اهالی این منطقه، از استفاده مکرر آن در طول زمان و راستی‌آزمایی در شرایط مختلف نشئت می‌گیرد؛ به گونه‌ای که اهالی با توجه به پیشرفت‌های بارز در حوزه بهداشت و درمان، همچنان با قدرت این آموخته‌ها را به کار می‌گیرند و به عنوان مکمل در کنار طب مدرن از آنها بهره می‌جویند. البته هزینه‌های

۴۲ ❖ فصلنامه فرهنگ مردم ایران

بالای درمان و خدمات دامپزشکی و مضرات داروهای شیمیایی را نمی‌توان در خصوص این رفتار مردم محلی نادیده گرفت. با توجه به آنچه گفته شد و تمایل مردم محلی به استفاده از دانش پیشینیان در خصوص داروهای گیاهی، انتظار می‌رود که پژوهش‌هایی به منظور شناسایی گونه‌های گیاهی دارویی و نیز خواص درمانی این گیاهان در منطقه انجام شود تا اطلاعات قابل قبولی در مورد اثرات درمانی و عوارض مصرف ناصحیح و یا بیش از حد آنها به دست دهد و این اطلاعات در اختیار شرکت‌های داروسازی، مردم محلی و طبیب‌های سنتی این مناطق قرار گیرد. منطقه حفاظت شده اشترانکوه از دو موهبت بزرگ، یعنی پوشش گیاهی غنی و جوامع محلی با فرهنگ کهن برخوردار است. استفاده از این دو ویژگی شاخص در کنار دانش آکادمیک می‌تواند زمینه‌ساز پژوهش در مورد گیاهان دارویی، کشت آنها و ارتقای معیشت مردم محلی باشد. در نهایت، هدف غایی پیمودن چنین مسیری، پر شدن شکاف میان متخصصان منابع طبیعی و مردم محلی است که منجر به اجرای مدیریت مشارکتی و نیز محافظت و حراست هرچه بهتر از منابع طبیعی منطقه و بهره‌برداری پایدار از آنها خواهد شد.

در عین حال، قابل ذکر است که دانش سنتی استفاده از گیاهان دارویی تنها مجموعه‌ای از اقدامات فنی نیست. بلکه باورها و ارتباطات انسانی و اعتقادات ماوراءطبیعی نیز بخشی از رابطه مردم محلی با محیط زیست است که دانش بوم‌شناختی سنتی آنان را می‌سازد. در این نظام، درختان بلوط و بنه نقش پررنگی دارند. آنها در بطن زندگی مردم این منطقه ریشه دوانیده‌اند و به دور از حقیقت نیست اگر بگوییم درخت بلوط نماد مردم این منطقه است. این گونه محترم شمردن درختانی که بنا بر روایات گذشتگان، مأمّن و محل استراحت بزرگان قوم بوده‌اند و به واسطه تقدس این شخصیت‌ها، میوه و سایر اجزای آنها، دارای خواص معجزه‌آسا در درمان بیماری‌ها شده‌اند؛ نشان از پیوندی عمیق میان باورها، سنت‌ها و اقدامات افراد اجتماع در این منطقه دارد. به خوبی می‌توان دریافت که مردم محلی، به واسطه اهمیت مذهبی و اعتقاد و احترامی که برای امامزاده روستا و این درختان قائل هستند و نیز به دلیل پاسخ به برخی نیازهای روحانی خود نظیر القای درمان کامل، با اشتیاق از گذشته تا به امروز از

بررسی قوم‌گیاه‌شناسی دارویی منطقه حفاظت‌شده اشترانکوه ❖ ۴۳

این درختان به خوبی محافظت و مراقبت به عمل آورده و مداوم از آنها بهره‌جسته‌اند. این ویژگی‌های فرهنگی در طول سالیان دراز، از میان مردم محلی، هزاران محیط‌بان متعصب را برای حفظ و حراست از درختان و گیاهان پرورش داده است.

منابع

- ابراهیمی، پیام؛ سلیمی کوچی، جمیله (۱۳۹۶). «نقش دانش بومی در توسعه پایدار منابع آب و خاک روستایی (مطالعه موردی: روستای قصاب ذالکان، شهرستان بابل)». **علوم و مهندسی آب‌خیزداری ایران**. سال ۱۱، شماره ۳۹، صص ۴۹ - ۳۹.
- ابطحی، فائزه‌السادات (۱۳۹۸). «مطالعه اتنوبوتانی برخی گیاهان دارویی شهرستان شازند، استان مرکزی». **گیاهان دارویی**. سال ۱۸، دوره دوم، صص ۲۱۱ - ۱۹۷.
- اردکانی، محمدرضا (۱۳۸۶). **اکولوژی**. تهران: دانشگاه تهران.
- اعرابی، سید محمد؛ حمیدرفیعی، محمدعلی (۱۳۷۸). «درآمدی بر پژوهش کیفی، نگرش‌های فلسفی، روش‌ها و شیوه‌های گردآوری اطلاعات». **مطالعات مدیریت بهبود و تحول**. دوره ششم، شماره ۲۲ و ۲۱، صص ۱۳۸ - ۱۲۴.
- الوانی، سید مهدی (۱۳۷۴). «پژوهش کیفی». **مطالعات مدیریت بهبود و تحول**، دوره پنجم، شماره ۲۰، صص ۲۸ - ۱۷.
- اهوازی، مریم؛ اکبرزاده، محمد؛ خلیقی‌سیگارودی، اصغر؛ خلیقی‌سیگارودی، فرحناز؛ کهندل، اصغر (۱۳۹۱). «معرفی گیاهان دارویی پرمصرف در طب سنتی منطقه شرق مازندران». **گیاهان دارویی**. سال ۱۱، دوره چهارم، شماره ۴۴، صص ۱۷۵ - ۱۶۴.
- حسین‌زاده، عسگر؛ حیدری، قدرت‌اله؛ بارانی، حسین؛ زندی‌اصفهان، احسان (۱۳۹۵). «نقش واژگان تخصصی شبانی در حفاظت پایدار و بهره‌برداری مراتع». **حفاظت و بهره‌برداری از منابع طبیعی**. جلد پنجم، شماره اول، صص ۱۶ - ۱.
- حسینی، مروارید؛ فروزه، محمدرحیم؛ بارانی، حسین (۱۳۹۷). «دانش بومی جوامع محلی پیرامون گیاهان خوراکی خودرو در مراتع زبرخان نیشابور». **دانش‌های بومی ایران**. سال چهارم، شماره نهم، صص ۹۶ - ۴۳.

۴۴ ❖ فصلنامه فرهنگ مردم ایران

- حیدری، قدرت‌اله؛ سعیدی‌گراغانی، حمیدرضا (۱۳۹۴). «بررسی دانش بومی خبرگان عشایر نیمه کوچنده البرز شمالی (مطالعه موردی: مراتع بیلاقی دامنه جنوبی کوه دماوند)». **تحقیقات مرتع و بیابان ایران**. جلد ۲۲، شماره دوم، صص ۳۲۹ - ۳۱۹.
- خالقی، باقر؛ عوافی‌همت، محمد؛ شامخی، تقی؛ شیروانی، انوشیروان (۱۳۹۴). «دانش اکولوژیک سنتی مردم محلی از خواص دارویی گیاهان علفی و بوته‌ای در حوزه ایلگنه جای ارسباران». **دانش‌های بومی ایران**. سال دوم، شماره چهارم، صص ۲۳۴ - ۲۰۳.
- دیف‌رخش، سیده معصومه؛ بارانی، حسین؛ پوررضایی، جواد (۱۳۹۳). «قوم‌گیاه‌شناسی گیاهان غیر علوفه‌ای منطقه دلی‌کما (دره‌ای کوهستانی در زاگرس مرکزی)». **فصلنامه علوم اجتماعی**. شماره ۶۷، صص ۲۰۷ - ۱۵۳.
- رضایی، یوسف؛ رحیم‌نیا، فریرز؛ مرتضوی، سعید؛ ملک‌زاده، غلامرضا (۱۳۹۴). «قوم‌نگاری: استراتژی برای فهم فرهنگ سازمانی». **پژوهش‌های مدیریت عمومی**، سال هشتم، شماره ۲۹، صص ۲۵ - ۵.
- سعادت‌پور، مسلم؛ بارانی، حسین؛ عابدی‌سروستانی، احمد؛ فروزه، محمدرحیم (۱۳۹۶). «بررسی اتنوبوتانی گیاهان دارویی سُجاسرود (استان زنجان)». **داروهای گیاهی** (ویژه‌نامه فارسی). سال هشتم، شماره سوم، صص ۱۹۳ - ۱۸۵.
- طباطبایی، سید محمود؛ عوافی‌همت، محمد؛ جلالی، سید غلامعلی؛ امین، غلامرضا (۱۳۹۸). «دانش سنتی استفاده از گیاهان دارویی بومی (دهستان چوپانان در شمال شهرستان نایین)». **طب سنتی اسلام و ایران**. ۱۰ (۲)، صص ۱۸۴ - ۱۵۷.
- علی‌میرزایی، فهیمه؛ بهمنش، بهاره؛ محمدی‌استادکلاهی، امین؛ شهرکی، محمدرضا (۱۳۹۶). «دانش بومی گیاهان دارویی از دیدگاه بهره‌برداران عشایری در مرتع چهل‌کمان استان خراسان رضوی». **دانش‌های بومی ایران**. سال چهارم، شماره هفتم، صص ۲۰۱ - ۱۵۷.
- فروزه، محمدرحیم؛ حشمتی، غلامعلی؛ بارانی، حسین (۱۳۹۳). «جمع‌آوری و بررسی اتنوبوتانی منتخبی از گیاهان استان کهگیلویه و بویراحمد». **طب سنتی اسلام و ایران**. سال پنجم، شماره دوم، صص ۱۳۹ - ۱۳۱.

بررسی قوم‌گیاه‌شناسی دارویی منطقه حفاظت‌شده اشترانکوه ❖ ۴۵

- فرهادی، مرتضی (۱۳۸۵). «گیاه‌مردم‌نگاری با چکیده و نمونه‌هایی از گیاه‌مردم‌نگاری گیاهان خودروی کمره». *علوم اجتماعی*. شماره ۳۵ و ۳۴، صص ۹۶ - ۴۱.
- قنادی، علیرضا؛ ذوالفقاری، بهزاد؛ شماشیان، شاپور (۱۳۹۰). «ضرورت اهمیت و کاربردهای دانش طب سنتی اقوام مختلف». *طب سنتی اسلام و ایران*. دوره دوم، شماره دوم، صص ۱۶۷ - ۱۶۱.
- کریمیان، وحید؛ سپهری، عادل؛ بارانی، حسین (۱۳۹۵). «واکاوی دانش بومی پیرامون گیاه گنبو (آنغوزه) در مراتع زاگرسی (مطالعه موردی: تنگ‌سرخ، استان کهگیلویه و بویراحمد)». *دانش‌های بومی ایران*. سال چهارم، شماره ششم، صص ۵۱ - ۱.
- کیاسی، یاسمن؛ فروزه، محمدرحیم (۱۳۹۸). «بررسی اتنوبوتانی گیاهان دارویی شهرستان آباده (مطالعه موردی: مرتع آلمالیچه)». *طب سنتی اسلام و ایران*. سال ۱۰، شماره اول، صص ۷۸ - ۷۱.
- گنجعلی، علیرضا؛ خاک‌سفیدی، عباس (۱۳۹۴). «شناسایی برخی گونه‌های گیاهان دارویی شهرستان زابل (استان سیستان و بلوچستان) و کاربرد آنها در طب سنتی». *طب سنتی اسلام و ایران*. سال ششم، شماره اول، صص ۹۶ - ۸۹.
- مصفا، نریمان (۱۳۹۰). «نگرشی بر روش‌های تجربی در بررسی اثر گیاهان دارویی: از پژوهش تا رویکرد». *پژوهش در پزشکی*. دوره ۳۵، شماره سوم، صص ۱۸۵ - ۱۸۲.
- Berkes, Fikret, (2013). *Religious Traditions and Biodiversity*, in: *Encyclopedia of Biodiversity*, Editor: Simon A Levin, (Second Edition), Academic Press, 380-388.
- Rahman, I.U., Afzal, A., Iqbal, .Z., Ijaz, .F., Ali, N., Shah, M., Ullah, S., Bussmann, .R.W. (2018). Historical perspectives of Ethnobotany. *Journal of clinics in Dermatology*, (37). 382-388.
- Vasquez, J., Jimenez, S.L, Gomez, I.C, Rey, J.P, Henao, M, Marin, D.M, Romero, J.O, Alarcon j.C. (2013). Snakebites and ethnobotany in the Eastern region of Antioquia, Colombia, the traditional use of plants. *Journal of Ethnopharmacology*, (146). 449-455.

راویان

- خادمی، غلام، درب آستانه، درود، لرستان، ۱۳۹۷.
- خادمی، گلزار، درب آستانه، درود، لرستان، ۱۳۹۷.
- نقره، درب آستانه، درود، لرستان، ۱۳۹۷.

